

րովը, վազեց Սարաց սահմանները, հինգ ամիս վախով պաշարեց Մ. Գազակն ալ՝ անոր գունդերն ալ. բայց համարձակ պատերազմ չըրաւ, վասն զի ինքը աւելի մեծ վախ ունէր... Եւ վախն ան էր, որ չըլլայ թէ ինչպէս Մ. Գազակ մտածեր էր՝ զՏիգրանուհին մեռցնէ բարկութենէն. ուստի այնչափ դանդաղելովը Մ. Գազակը սուտ վստահութեան մէջ ձգեց, և կրցաւ կերպով մը փախցնել քոյրը անոր ձեռքէն։ Երջը համարձակ զարնուեցաւ թշնամւոյն հետ, և պատերազմը եղաւ՝ ինչպէս որ կտրիճներու կը վայլէր։ Տիգրան իր ձեռքովը Մ. Գազակը գետին փռեց, անոր շատ երկիրներուն տիրեց. անոր Մոյշը սուլած մայրը ընտանիքովը գերի բրաւ. Միան նոր խռովութենէ մը ազատեց, ևս առաւել իր ազգը. և իր գովեստը հեռու աշխարհքներ լսեցին։

Իսկ Տիգրանուհւոյն ազգասիրութեանը փոխարէն, որ անիկայ բոլոր Միոյ թագուհի ըլլալէն վեր դրեր էր, իր շինած Տիգրանակերտ քաղաքը քովի գեղերովը՝ անոր տուաւ։ Մ. Գազակն Տիգրան և Տիգրանուհի գեղեցիկ հայրենասիրութեամբ ամէն բանի յաղթելով, ու միայն մէկմէկէ նոյն սիրոյն մէջ յաղթուած մնալով, իրենց նոր փառք մը աւելցուցին, և ազգին՝ դիւցազներգական անմահ յիշատակ մը թողուցին։

1. Քսենոփոն Տիգրանայ, Մ. Գազակայ, և Վիւրոսի վրայ օտար բաներ կը պատմէ՝ վիպասանից ոճով, որ գեղեցիկ զուրցումներ են. բայց մենք ճշմարտութիւնը աւելի գեղեցիկ ձանձաղով, չենք հեռանար Մարիբասէն։ Չուզեցինք ալ հոս անոր պատճառը քննել, որովհետեւ մեր նպատակէն դուրս է. բայց եթէ բանասէր մը հետաքրքրութիւն ունի, կրնայ հայոց պատմութեան մէջ աս բանիս վրայ շատ տեղեկութիւն գտնել (հատ. Լ՝ 183-196)։

Պաճաճ։

ՊԱՃԱՃ կ'ըսուին այնպիսի մարդիկ որ չորս ոտնաչափէ ցած են. և ինչպէս որ վեց ոտնաչափէ վեր եղող հսկայ մարդիկ ամէն ատեն երեցեր են՝ ըսինք, այնպէս ալ գաճաճներ եղած են ամէն ժամանակ։ Բայց հիներէն ոմանք, ինչուան նաև Միստոտէլ, կը յիշեն թէ թզուկ ազգեր ալ կան եղեր։ Եւ որ վիպասաններէն ոմանք ալ գաճաճ ժողովուրդներու բաներ կը պատմեն. բայց ասոնք զուարճութեան համար հնարուած պատմութիւններ են։ Մ. Եւստինի է որ կարճահասակ ժողովուրդ կայ մասնաւոր կլիմայի տակ. ինչպէս են Եւրոպայի հիւսիսային ծայրը բնակող լաբոնիացիները, որոնց մէջ քիչ կը գտնուի 5 ոտք հասակ ունեցող. ասոնցմէ ալ կարճ կը սեպուին Վիքիկէի Մատակասգար կղզւոյն Վիմոսը սուլած ժողովուրդը, որոնց մէջ 4 ոտնաչափէն աւելի հասակ ունեցող քիչ կայ. և ինչուան 2 $\frac{1}{2}$ ոտնաչափ հասակով մարդ կը գտնուի մէջերին. ասոնց թւերը բնականէն աւելի երկայն են ու ինչուան ծունկերը կը հասնին։ Եւ թովպիոյ մէջ ալ Վեքինեան ըսուած ժողովուրդ մը կը յիշուի գաճաճ։

Պաճաճները սովորաբար մարմնեղ կ'ըլլան, խոշոր գլխով, կարճ սրունքով. թէպէտ և կլիման և սրունքը կրնան ազդեցութիւն մը ունենալ ասոնց վրայ, բայց թէ ինչ կերպով չիմացուիր. վն զի նոյն կլիմաներուն տակ կը ուրիշ ազգեր կան որ անոնց նման չեն։ Թէ որ լաբոնիացիք ցուրտէն և նստողական կեանք անցընելէն կարճ կը մնան, ինչու համար Վիմոսներն ալ կարճըլլան՝ որ տաք երկրի բնակիչ են, և տաք բնութիւն ունին։ Մ. ալ կայ որ ոգելից ըմպելիքը, ինչպէս է օղին, շատ կարճ կը թողու մարդու հասակը։ Պաճաճները ընդհանրապէս կասկածոտ, բարկացող, տժգոհ ու մաղձոտ մարդիկ կ'ըլլան, և տղայական փափաքներ և զրօսանքներ կը փնտռեն ինչ

չուան իրենց ծերութիւնը, թէպէտ և շատ ալ չեն ծերանար: Սակայն ինչ պէս գաճաճներէն ոմանք այնպէս համեմատ անդամներ ունին որ աչքի տգեղ չեն երևնար, այսպէս ալ զգաստ ու բարակ խելքի տէր մարդիկ ալ շատ կը գտնուին մէջերնին:

Սարգիկ հսկայից վրայ կը զարմանան, ու գաճաճները կ'արհամարհեն. ինչ ծուռ դատաստան. փոխանակ զի մտածելով թէ ան պզտի հասակ ունեցողներն ալ իրենց խելքը ունին, աւելի պիտի խոնարհէին: Ա՛րսէն թէ Միլիբիոս անունով փիլիսոփան երկու ոտնաչափ հասակ ունէր, և փառք կուտար Մստուծոյ՝ որ իր անմահ հոգւոյն վրայ այնչափ քիչ ապականելի նիւթ ձգեր է: Միլիբիոսը մակեդոնացին ալ իրեք կանգուն հասակ չունէր, կ'ըսէ Սյորենացին, և բոլոր երկիրս դողացուց:

Հին ատենէն ինչուան հիմայ ալ մեծերու և թագաւորներու քով կը պահուին գաճաճները իբրև ծաղրածու. ան մարդիկը որ աշխարհքիս առջևը մեծ կ'ըսուին՝ իրենց զբօսանքը բեր են ան կարճիկները: () գոստոս կայսրը և իր աղջիկը մէյմէկ գաճաճ ունին եղեր. ինչպէս նաև քանի մը Հռովմայ կայսրներ ալ: Վոստանդիանոսի պալատն ալ մէկ գաճաճ մը կար, կ'ըսէ՝ Նիկեփորոս պատմիչը, որ կաքաւի մը չափ էր: Ա՛րեւնայ թէ կայսեր կաքաւներն ալ հսկայ կաքաւներ եղած պիտի ըլլան:

Ինչուան 20 բթաչափ գաճաճներ երևցեր են. իսկ Պրիչ անունով մէկը կը յիշէ 18 բթաչափ գաճաճ մը՝ 37 տարեկան:

Իկինիոս Վալվոս, որ Վիկերոնի դէմ ճառեր խօսած է, և անոր եղբայրը՝ գաճաճի կարգ են եղեր: — Սայպրանտ Հոլանտացի ժամագործը այնչափ ցած էր, որ ձեռքէն բռնելու համար ծուխ պէտք էր. բնութեամբ ալ անձնասէր և տմարդի էր կ'ըսեն:

Երկու անուանի գաճաճներ եղած են Եւրոպա, որոնց վարքն ալ գրուեր է. մէկն է Պէպէ անունով Եհայ թագաւորին ծաղրածուն, որ ծնած ատենը 9 բթաչափ էր, ու 12 ունկի կը կշռէր կ'ըսեն. քալել սկսաւ նէ՛ հողաթափներուն մեծութիւնը 18 գծաչափ էր. 15 տարեկան եղած ատենը 26 գծաչափ եղան. իսկ բոլոր բարձրուիլը հասաւ 30 բթաչափի. 23 տարուան մեռաւ՝ ծերացած ու խռուած մարդու մը վիճակով. բայց բնութք միշտ տղայ մնաց, և կըթութիւն չառաւ:

Եկան է Նիքֆորի Հուսոն անգղիացին, որ 10 տարուան ատենը 18 բթաչափ էր: Անգամ մը սեղանի վրայ ասիկայ մեծկակ խմորեղէնի մը վրայ դրած՝ թագուհւոյն ընծայեցին. անգամ մըն ալ զինուորին մէկը գրպանէն դուրս հանեց զինքը: Եկն ալ կատակաբան դիւցազներգութիւն մը շինեց ասոր վրայ՝ Նիքերական ըսուած, որուն մէջ կը պատմէ անոր ըրած կտրըճութիւնները հնդկահաւի մը դէմ: Միկայ 30 տարին անցնելէն ետեւ երկընցաւ, ու հասաւ 3 ոտք և 7 բթաչափի. պատերազմներու մէջ մտաւ ելաւ, մենամարտութիւն ալ ըրաւ, և իր հակառակորդը սպաննեց. վերջը քաղաքական պաշտօններու մէջ ալ խառնուեցաւ, ու յանցաւոր գտնուելով բանտ դրուեցաւ ու հոն մեռաւ 73 տարուան:

Փարիզ 1818^{ին} Վերմանացի մը բերին 18 բթաչափ հասակով. աս տարիներս ալ Սարիա Վուլիա ըսուած գաճաճը հոն էր՝ 34 բթաչափ: Մսոնցմէ զատ Եհայի մը կը յիշուի 28 բթաչափ որ 22 տարուան էր. 1751^{ին} Պրիսթըլ քաղաքը մանչ մը կար 30 բթաչափ. նոյն տարին Փրիզիացի գեղացի մըն ալ 26 տարուան էր՝ 29 բթաչափ: